

Dr Zbigniew Siemak

ORCID 0000-0001-92-62-9593

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Wydział Nauk Społecznych

Zakład Bezpieczeństwa Wewnętrznego

**ANDRZEJ J. PULIŃSKI,
KONSPIRACYJNE ORGANIZACJE MŁODZIEŻOWE
W WOJEWÓDZTWIE BIAŁOSTOCKIM
NA TLE PRAWNO-INSTYTUCJONALNEJ
RZECZYWISTOŚCI POLSKI LUDOWEJ
W LATACH 1947–1956,
Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej
w Białymstoku,
Białystok 2018, ss. 516,
ISBN 978-83-61612-29-2**

Streszczenie

Problematyka zorganizowanego ruchu antykomunistycznego wśród polskiej młodzieży w latach powojennych doczekała się kilku regionalnych publikacji monograficznych. Taką publikacją przedstawiającą konspiracyjne organizacje młodzieżowe na białostocczyźnie w latach 1947–1956 jest recenzowane opracowanie Andrzeja J. Pulińskiego. Książka wypełnia lukę w badaniach nad konspiracją lat powojennych. Stanowi cenne uzupełnienie naszej wiedzy o historii białostocczyzny i jego społeczeństwa.

czeństwa. Praca dokonuje przede wszystkim oceny historycznej a nie politycznej podjętej tematyki.

Słowa kluczowe: młodzież • konspiracja • antykomunizm • ideologia • oświata.

**ANDRZEJ J. PULIŃSKI,
CONSPIRATORIAL YOUTH ORGANISATIONS
IN THE BIAŁYSTOK PROVINCE
AGAINST THE BACKGROUND OF THE LEGAL AND INSTITUTIONAL
REALITY OF THE POPOLE'S REPUBLIC OF POLAND
IN THE YEARS 1947–1956,
Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku,
Białystok 2018, ss. 516, ISBN978-83-61612-29-2**

Abstract

The issues of the organized anti-communism among Polish youth movements in the post-war period saw several regional monographic publications. The publication by Andrzej J. Puliński is a review of the conspiratorial youth organizations in the Białystok region in 1947–1956. The book fills the gap in the research on the conspiracy of the post-war years. It is a valuable supplement to our knowledge about the history of Białystok and its society, but first of all, the work serves to provide historical, not political, evaluation of the subject matter.

Keywords: youth • conspiracy • anti-communism • ideology • education.

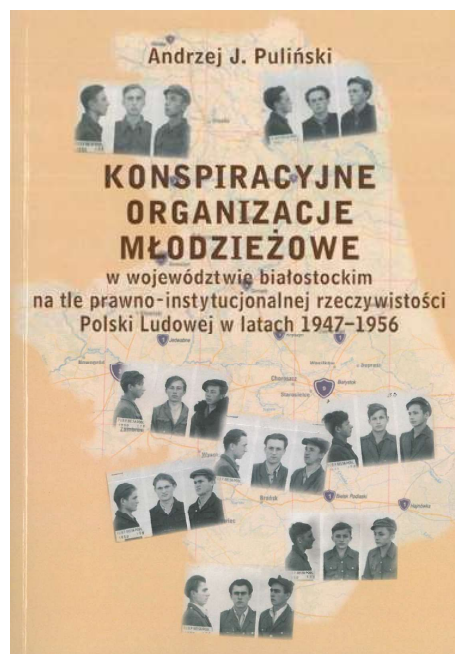
* * *

Problematyka zorganizowanego ruchu antykomunistycznego wśród polskiej młodzieży w latach powojennych doczekała się kilku regionalnych publikacji monograficznych¹. Jedną z nich

¹ E. Bachta, *Młodzieżowe konspiracyjne organizacje niepodległościowe w województwie rzeszowskim w latach 1944–1956*, Przemyśl 1997; M. Golon, *Młodzieżowe grupy konspiracyjne w Chełmży po 1945 roku*, Toruń 1995; T. K. Mróz, *Młodzi wielcy niepokorni. Antykomunistyczne młodzieżowe organizacje niepodległościowe w latach 1948–1955*, Wrocław 2012; B. Rusinek, Z. Szczurek, *Konspiracyjne organizacje niepodległościowe działające na Pomorzu Gdańskim w latach 1945–1955. W świetle akt byłego Wojskowego Sądu Rejonowego w Gdańsku*, Gdańsk 1994; B. Biegalski, *Organizacje podziemne na Środkowym Nadodrzu w latach 1945–1956*, Zielona Góra 1999; Z. Kachnicz,

jest opracowanie Andrzeja J. Pulińskiego odnoszące się do tej tematyki na obszarze Warmii i Mazur² a kontynuacją tych zainteresowań Autora jest objęcie badaniami kolejnego regionu – Białostoczczyzny.

W dotychczasowych badaniach i publikacjach Autorzy zwracali szczególną uwagę na polityczne aspekty działalności młodzieży. W pracy Andrzeja J. Pulińskiego te wątki również występują, ale problematyka uczniowskich grup konspiracyjnych jest rozpatrywana w znacznie szerszym kontekście prawno-instytucjonalnym, co wyraźnie zostało zaznaczone w tytule monografii. Szczególnie interesujące na tle dotychczasowego sposobu opisywania tych kwestii wydaje się przedstawienie różnego rodzaju zagadnień dotyczących motywacji lub inaczej przesłanek, którymi kierowali się uczniowie szkół średnich i podstawowych w trakcie zakładania organizacji i później prowadzenia działalności podziemnej. Autor szeroko przedstawił te zagadnienia nie tylko z punktu widzenia politycznego i ideologicznego, ale również dokonał analizy od strony pedagogicznej i psychologicznej, wskazując, że młodzież ta poza wyniesionymi z domu rodzinnego lub kościoła przekonania, kierowała się charakterystycznymi dla wieku dojrzewania popędami znanymi z psychologii rozwojowej dzieci i młodzieży. Takie podejście, jak

Młodzież w konspiracji antykomunistycznej na Pomorzu Zachodnim 1945–1956, Koszalin 2010; J. M. Żychowska, *Konspiracyjne organizacje młodzieżowe w Tarnowskim w latach 1945–1956*, Tarnów 2001; J. Chańko, Z. Onufrzak, *Z dziejów konspiracyjnych organizacji młodzieżowych w Łodzi 1948–1953*, Łódź 2005; *Druga konspiracja niepodległościowa. Tajne organizacje młodzieży szkolnej Lublina i Lubelszczyzny w latach 1945–1956*, (oprac.) J. Ziółek, Lublin 2001; J. W. Wołoszyn, *Chronić i kontrolować. UB wobec środowisk i organizacji konspiracyjnych młodzieży na Lubelszczyźnie (1944–1956)*, Warszawa 2007; *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1945 w świetle dokumentów*, (oprac.) B. Wójcik, Rzeszów 2009; A. Szczypka, *Młodzieżowe organizacje na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1945–1956*, Toruń 2010.

² A. J. Puliński, *Konspiracja i opór. Z dziejów oświaty na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Białystok 2007.

również znajomość zagadnień tworzenia się np. grup rówieśniczych, buntu okresu dojrzewania, szukania w określonym wieku autorytetów spoza kręgu oficjalnych instytucji zajmujących się wychowaniem świadczy o przygotowaniu i wiedzy Autora z zakresu nauk pedagogicznych i określonych obszarów psychologii rozwojowej. Jest to zgodne z zainteresowaniami dra Andrzeja J. Pulińskiego, o których wspomina się na okładce książki, podając, że jest on historykiem, pedagogiem i politologiem i że „zainteresowania (jego – Z.S.) koncentrują się wokół zagadnień związanych z historią wychowania, historią polityki oświatowej, dziejami państwa i prawa, pedagogiką porównawczą i resocjalizacją”.

Książka jest podzielona na dwie części. W pierwszej z nich w Rozdziale I Autor prezentuje Oświatę w Polsce w latach 1944–1956. Porusza w nim kwestie związane z pierwszym okresem odbudowy polskiego szkolnictwa w okresie 1944–1948, położeniem nauczycieli, stosunkami państwo – Kościół, ofensywie ideologicznej realizowanej przez władze po roku 1948, opisuje działalność oficjalnych organizacji młodzieżowych ze szczególnym uwzględnieniem Związku Młodzieży Polskiej na terenie całej Polski i województwa białostockiego.

W Rozdziale II Autor zajmuje się kwestiami motywacji i uwarunkowań udziału w konspiracji uczniowskiej w Polsce w latach 1945–1956. Podejmuje zagadnienia związane z opisem tego środowiska w skali Polski, zadaje pytanie jak traktować uczestników tego fenomenu społecznego, czy jest to młodzież czy jeszcze dzieci? Znalazła się tutaj też interesująca analiza motywów i inspiracji kierujących członkami tych tajnych związków. Zwrócono uwagę na inspiracje wpływające z przekonań religijnych, opór harcerzy a na podstawie przykładów wskazano, że wśród młodych konspiratorów nie brakowało takich, którzy zakładając tego typu organizacje kierowali się głównie nie przekonaniami politycznymi a raczej chęcią przeżycia przygody, inspirowanej literaturą beletrystyczną i przygodową a czasem nawet pierwszą miłością wieku młodzieńczego.

W trzecim Rozdziale zostały umieszczone treści zasadniczej problematyki ujętej w tytule książki, omawiające konspiracyjne organizacje szczegółowo opisując ich działalność w ujęciu chronologicznym. Zawarto tu dane dotyczące 32 organizacji, które

Autor zidentyfikował w wyniku badań materiałów źródłowych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku.

W drugiej części pracy, obejmującej pięć Rozdziałów, Andrzej J. Puliński dokonuje analizy i przedstawia zagadnienia związane z funkcjonowaniem aparatu bezpieczeństwa na terenie woj. białostockiego. Opisuje tworzenie się struktur krajowych Urzędu Bezpieczeństwa (dalej: UB), jego odpowiedników na poziomie wojewódzkim w Białymstoku oraz struktur UB w regionie Podlasia.

Szczegółowo przedstawiono system prawny powstały po wojnie, w tym poszczególne dekryty, kodeksy karne i ustawy amnestyjne z tego okresu. W II Rozdziale znajdują się także niezwykle ważne, z punktu widzenia odbywania kary pozbawienia wolności przez młodych konspiratorów, kwestie warunkowych zwolnień, będących elementami systemu probacyjnego ówczesnego, totalitarnego systemu prawnego i penitencjarnego.

Rozdział oznaczony numerem III w części drugiej poświęcił Autor sądownictwu wojskowemu, które odpowiadało za represje karne i stanowiło ich niezwykle ważny element. W tym Rozdziale zamieszczono informacje o Wojskowych Sądach Rejonowych (dalej: WSR) jako że były to instytucje powołane do zwalczania opozycji politycznej i zbrojnej w okresie powojennym, ze szczególnym uwzględnieniem WSR w Białymstoku. Znajdują się w tym rozdziale zagadnienia związane z obsadą sędziowską, prokuratorską, ławnikami i obrońcami, czyli osobami, które uczestniczyły w procesach politycznych, w tym w sprawach karnych młodych konspiratorów z Białostoczczyzny.

Autor zamieścił w tej części pracy podrozdział na temat orzecznictwa WSR wobec młodych członków tajnych związków antypaństwowych, odwołań do Najwyższego Sądu Wojskowego w Warszawie, a także opisał nieliczne przypadki, kiedy to skazania dokonywały inne niż wojskowe sądy powszechne, w tym np. sądy dla nieletnich.

Dwa ostatnie Rozdziały części drugiej przeznaczono dla opisu więziennictwa. Szczegółowo zaprezentowano system penitencjarny w latach 1945–1956, poświęcając wiele miejsca więźniom skazanym za działalność polityczną i walkę zbrojną przeciwko nowej władzy. Opisano również Ośrodki Pracy Więźniów funkcjonujące w tym okresie i pobyt w nich młodych konspiratorów ska-

zanych na kary pozbawienia wolności a także więzienie karno-śledcze w Białymstoku, jako miejsce pobytu w okresie śledztwa i później odbywania kary.

Szczególne miejsce wydzielił Autor zakładowi karnemu, który w literaturze najczęściej jest nazywany Więzieniem dla Młodocianych Więźniów Politycznych w Jaworznie. Ta specyficzna placówka powstała jako rodzaj eksperymentu pedagogiczno-penitencjarnego, w zamierzeniach opartego na pedagogice radzieckiego wychowawcy i pedagoga Antona Makarenki. A. J. Puliński wskazuje, że system realizowany w tym więzieniu nie miał zbyt wiele wspólnego z założeniami słynnego pedagoga a był raczej jego wypaczeniem. W Rozdziale tym poruszono kwestie powstania i funkcjonowania tego zakładu karnego, realizowanego w nim eksperymentalnego systemu wychowawczego jako elementu systemu progresywnego. Znalazły się w nim również fragmenty wspomnień młodocianych więźniów dotyczących ich pobytu w tym więzieniu i resocjalizacji przez pracę w niezwykle ciężkich warunkach w kopalniach węgla kamiennego i zakładach produkcyjnych na terenie zakładu karnego.

Praca zawiera silnie rozbudowane Zakończenie, w którym umieszczono podsumowujące kwestie o danych statystycznych badanego zjawiska.

W końcową część książki Autor wprowadził indeks nazwisk i pseudonimów, indeks nazw geograficznych, wykaz skrótów, bibliografię oraz Aneks zawierający przykłady dokumentów, ulotek i plakatów propagandowych tworzonych przez członków opisywanych organizacji. Za szczególnie ciekawą inicjatywę autorską trzeba uznać kolekcję znajdujących się tam zdjęć sygnalitycznych uczestników konspiracji uczniowskiej.

Praca Andrzeja J. Pulińskiego powstała głównie na podstawie materiałów archiwalnych zgromadzonych w białostockim IPN. Formułując treści książki korzystano z akt śledztw, opisów organizacji, akt procesów karnych i innych dokumentów wytworzonych przez ówczesne organy ścigania, sądowe i prokuratorskie. Wykorzystano liczącą kilkaset pozycji bazę literatury przedmiotu a także kilkadziesiąt aktów prawnych. W pracy uwzględniono wspomnienia członków tychże organizacji zarówno te publikowa-

ne, jak i te znajdujące się w prywatnym archiwum Autora monografii.

Jak podkreśla we Wstępie Autor publikacji „efektem podjętego trudu naukowego miało być dopełnienie obrazu antykomunistycznego środowiska młodzieżowego na omawianym terenie”. Zapowiada również kontynuację pracy i wydanie kolejnej, przygotowywanej już publikacji w postaci słownika biograficznego obejmującego wszystkich uczestników tego ruchu na terenie woj. białostockiego.

Książka Andrzeja J. Pulińskiego ze wszech miar wydaje się potrzebna ze względu na to, iż do tej pory problematyka konspiracji młodzieżowej na terenie woj. białostockiego nie była podejmowana w pracach monograficznych. Z pewnością wypełnia ona lukę w badaniach nad konspiracją lat powojennych i stanowi cenne uzupełnienie wiedzy badaczy o historii powojennej polskiej państwowości a w szczególności historii białostoczczyzny i jego społeczeństwa. Ponadto, co jest niezwykle istotne, praca dokonuje przede wszystkim oceny historycznej a nie politycznej podjętej tematyki przez co wpisuje się w neutralny nurt badawczy współczesnej historiografii, tak bardzo potrzebny dla tego okresu.